

UNELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE, MUZEE ȘI MONUMENTE ISTORICE DIN TURCIA

Mircea Petrescu-Dîmbovița

În Turcia, stat din Asia Occidentală, înglobând și extremitatea sud-vestică a Peninsulei Balcanice, am fost pentru prima data ca student, în decembrie 1934, interesându-mă muzeele și monumentele celebre din Ankara și Istanbul.

După mai bine de trei decenii, în primăvara anului 1965, am fost din nou în Turcia, timp de o lună, împreună cu academicianul Emil Condurachi. Cu acest prilej, datorită relațiilor acad. Emil Condurachi cu profesorii de la Ankara și Istanbul, pe lângă conferințele din domeniul arheologiei din România susținute la Ankara (acad. Emil Condurachi, București) și la Istanbul (prof.dr. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Iași), urmărite cu atenție de specialiștii turci și de întâlnirile cu aceștia, am efectuat o călătorie de cca. 3000 km de la Ankara la Istanbul, vizitând descoperiri arheologice și istorice de o deosebită importanță de la Ankara, Boğazköy (Hattuşaş), Yazilikaya, Gordion (Yassihöyük), Kültepe-Kanish, Izmir, Efes, Pergam, Didyma (Yenihisar), Milet, Priene, Troia și Istanbul. Datele privitoare la obiectivele din localitățile menționate au fost procurate din *Touristen-Führer Turkey*, Ankara, 1961, editat de *Ministerul pentru presă, radio și televiziune* din Turcia.

Astfel la Ankara, vechiul Ancyra, apoi Angora, s-au vizitat următoarele obiective:

1. Fortificațiile din 278 î.Hr., în timpul stăpânirii galaților, întărite în epoca lui August și apoi sub stăpânirea osmanică;
2. Templul lui August, construit de galați în secolul II î. Hr. în cinstea divinității Kybele și mai târziu dedicat Romei și împăratului August. Pe zidurile templului este imprimat testamentul lui August;
3. Băile romane către mijlocul secolului III d. Hr., de factură bizantină, ca și coloanele Julianus din secolul III d. Hr.;
4. Moscheia lui Hacı Bayran Veli din secolul al XV-lea și alte moschei din secolele XIII și XIV;
5. Mormântul lui Kemal Atatürk, care poate fi văzut din toate părțile orașului;
6. Muzeul lui Atatürk din mausoleul lui Atatürk, om politic, șeful mișcării naționaliste de la Ankara, care în urma victoriei asupra armenilor, curzilor și grecilor (1920-1923) a obținut recunoașterea frontierelor Turciei, a abolit califatul (1924) și a întreprins și alte reforme pentru a face din Turcia un stat laic și modern.
7. Muzeul arheologic cu piese din epocile protohittită, hittită și

frigiană;

8. Muzeul etnografic cu bogate colecții de artă populară turcă.

9. Tot la Ankara am făcut împreună cu acad. Emil Condurachi o vizită acasă doamnei prof. Afet Inan, fiica adoptivă a marelui om politic Mustafa Kemal Atatürk și fostă studentă a eminentului antropolog Eugène Pittard, pe care l-am cunoscut în 1937 la București, cu prilejul participării la cel de-al XVII-lea Congres internațional de antropologie și arheologie preistorică.

10. De asemenea, am fost și la Institutul de Istorie, instituția cea mai importantă din Turcia în acest domeniu, ocazie cu care acad. Emil Condurachi l-a întrebat pe director, care este situația Academiei din această țară, căruia i s-a răspuns că nu există această instituție, Mustafa Kemal Atatürk ar fi declarat că Turcia nu are nevoie de savanți oficiali.

În cadrul vizitei noastre prin Turcia, am mai atins următoarele obiective:

1. La Bogazköy-Hattuşaş din preajma orașului Çorum, fostă reședință a imperiului hittit, celebră prin arhiva sa, am vizitat marele templu, poarta leilor și poarta regelui.

2. La Gordion (Yassihöyük), din împrejurimile orașului Ankara, fostă capitală a frigienilor, întemeiată în sec. al VII-lea î. Hr. . În templul lui Zeus de la Gordion Alexandru a tăiat cu o lovitură de sabie nodul Gordion, despre care un oracol spunea că cel care-l va denoda va deveni stăpânul Asiei.

3. La Kültepe (Kanish), la 32 km N-V de orașul Kayseri, locuire din epoca hittită.

4. La Izmir, vechiul Smirna, port al Turciei la Marea Egee, care pare să fi fost întemeiat în 3000 î. Hr. și s-a dezvoltat enorm în secolele III și II î. Hr. , în secolul al XI-lea a fost cucerit de Seldgiucizi și în secolul al XV-lea de otomani. Populația până în 1922 a fost cosmopolită (greci, evrei, armeni). Are un muzeu arheologic cu piese îndeosebi din epocile greacă și romană, provenind din Izmir și împrejurimi. La 48 km nord de Izmir s-au descoperit piese din epocile greacă, romană și bizantină. În orașul Izmir în secolul al III-lea î. Hr., Lysimachos, un general al lui Alexandru cel Mare, a construit o fortăreață (Kadifecale), ale cărei ziduri au fost restaurate de romani , bizantini și osmani. În agora din secolul al III-lea î. Hr., care se păstrează și astăzi, se află monumente ale zeităților Poseidon și Demetria. Din epocile bizantină și a osmanilor datează apeductele. În parcul localității se află muzeul arheologic cu piese din epocile greacă și romană din Izmir și împrejurimi. La acestea se adaugă mai multe moschei din secolele XVI și XVII, ca și la sud de Izmir , la 74 km de la Selçuk.

5. La 3 km de Selçuk se află Ephesus (Efes), cu teatru, stadion, biblioteca lui Celsus, templele lui Serapis și al lui Hadrian, agora și băi termale, piese din

epocile greacă, romană și bizantină.

6. La 106 km de Izmir se află Pergamum (Bergama) cu piese din epocile greacă, romană, bizantină și turco-islamică. Mai important este Asklepion cu un teatru, o bibliotecă și templele lui Asklepios și Telephorus.

7. La Didyma (Yenihisar), în împrejurimile orașului Aydin, se află un important centru al artei prezicerii, care s-a dezvoltat sub greci și apoi sub romani, bizantini, selgiucizi și otomani. Aici se află templul lui Apollon, foarte bine păstrat, fântâna sacră și auditorium.;

8. La Miletus (Balat), tot în împrejurimile orașului Aydin, un centru întemeiat de acheeni, care s-a dezvoltat sub greci îndeosebi și apoi sub romani și bizantini. Principalele monumente: teatrul, agora, bouleterion și băile termale. La acestea se adaugă, în orașul Aydin, moscheile Cihanoglu și Medrese din secolul al XVII-lea, precum și muzeul din Milet cu ceramică rodiană timpurie (sec. al VI-lea î. Hr.), minoică mijlocie (prima jumătate a sec. XVI î.Hr.) și târzie (sec. XVI și XV î. Hr.) și miceniană;

9. La Priene, în apropiere de Şöke, un centru foarte dezvoltat în epoca greacă, când posedă un teatru, templul Atenei, stadion, agora și eclesiasterion.

10. La 36 km SV de orașul Çanakkale se află ruinele unei așezări Troia, pe locul actualului Hissarlik, din epoca elenă până în epoca romană, oraș în care după Homer este menționat Priamus. Orașul acesta, cu o situație înfloritoare, a suferit mai multe devastări, provocate de războaie sau de catastrofe naturale până la distrugerea de la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea î. Hr.

Așezarea aceasta, aflată la 36 km SV de orașul Çanakkale, a fost descoperită de arheologul german Heinrich Schliemann. Cu prilejul centenarului morții acestuia, a avut loc la Berlin în 1990 o sesiune științifică internațională, la care am fost singurul reprezentant din România, pe care am descris-o într-un articol din *Arheologia Moldovei*, XV, 1992, p 219-220. De altfel, despre viața și opera lui Heinrich Schliemann am publicat și un studiu, la 110 ani de la încetarea sa din viață, apărut în *Memoriile Secției de Științe istorice și arheologice* ale Academiei Române, seria IV, tom. XXV, București, 2001, p 155-181, și 15 figuri. De asemenea, despre viața și opera lui Heinrich Schliemann m-am referit și în cartea mea *Amintirile unui arheolog* apărută în 2006 la Piatra Neamț, vol. XVII, din seria *Bibliotheca Memoria Antiquitatis*, având ca editori pe drd. Vasile Cotiugă, asistent la Facultatea de Istorie a Universității „Al.I. Cuza” Iași și dr. Gh. Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Județean Neamț. Cu aceste diferite prilejuri am constatat că atitudinea științifică față de H. Schliemann a fost rezervată, dar critică. De asemenea, s-a evidențiat necesitatea unei analize psiho-analitice a autobiografiei sale, prin care s-a urmărit schimbarea evenimentelor trăite pentru a se căpăta un alt aspect despre sine.

Semnificativă și nouă pare să fi fost constatarea lui A. Müller-Karpe de la Kiel, potrivit căreia H. Schliemann a folosit pentru investigațiile sale de la Troia lucrarea lui P.W. Forchhammer din Kiel, apărută cu 30 de ani mai înainte și cuprinzând date detaliate arheologice, geomorfologice și climatice pentru Grecia și Anatolia. De asemenea, au prezentat interes și comunicările referitoare la proiectele de săpături ale lui H. Schliemann în Creta și Transcaucazia, precum și informațiile din jurnalele sale de călătorie din Grecia și Crimeea, ca și din bogata sa corespondență, publicată în parte de Brockhaus.

În alte comunicări s-au anunțat aspecte noi privind legăturile lui H. Schliemann cu R. Virchow, K. Schuchardt, Karl May și W. Gladstone, ca și rolul lor de model și stimulator pentru Otto Hauser, precum și interesul marelui arheolog pentru Rusia.

Paralel cu evidențierea succeselor sale s-a pus și problema dacă nu a fost un mincinos patologic, remarcându-se cu acest prilej unele din cauzele suspiciunilor asupra lui H. Schliemann.

În fine, s-a discutat și soarta tragică a colecției sale, donată de acesta, în 1880, popoului german, din care multe lucruri au dispărut, inclusiv tezaurul lui Priam.

Cu toate criticile aduse, marile sale succese - prin descoperirile de la Troia și Micene - îl situează ca deschizător de drumuri în domeniul arheologiei preistorice. La aceasta a contribuit îndeosebi colaborarea sa cu Rudolf Virchow și W. Dörpfeld la Troia, prin care s-a deschis o nouă epocă în istoria cercetărilor arheologice.

În ceea ce privește Troia, pe baza săpăturilor lui H. Schliemann au fost descoperite nouă așezări suprapuse, din mileniul III î.Hr. până la jumătatea mileniului I d.Hr., respectiv Troia I (3000-2600 î.Hr.), Troia II (2600-2300 î.Hr.), Troia III (2300-2200 î.Hr.), Troia IV (2200-2050 î.Hr.), Troia V (2050-1900 î.Hr.), Troia VI (1900-1300 î.Hr.), Troia VIIa (1300-1200 î.Hr.), Troia VIIb (1200-900 î.Hr.), Troia VIII (900-280 î.Hr.) și Troia IX (280 î.Hr. - 400 d.Hr.).

Cu prilejul sesiunii de la Berlin din 1990 am aflat că s-au reluat săpăturile de la Troia în 1988 sub conducerea prof. Manfred Korfmann de la Tübingen, în colaborare cu specialiști germani, americani, englezi și turci și de alte naționalități, în domeniul arheologiei pre- și protoistorice, cronologiei clasice, numismaticii, arhitecturii, geologiei, geografiei, geofizicii, dendrocronologiei, paleozoologiei, paleobotanicii, meteorologiei, sedimentologiei și alte discipline.

Tot în legătură cu Troia, la sesiunea din 1990 de la Berlin s-au discutat dovezile relativ la prelucrarea metalului din descoperirile lui H. Schliemann, problema surselor de cupru și cositor și a centrelor metalice din epoca bronzului din Anatolia, precum și poziția cronologică a marelui tezaur de la Troia, datat de majoritatea cercetătorilor în Troia II, fără ca să se stabilească exact

depunerea în care s-a găsit.

S-au discutat și probleme referitoare la Troia și epoca bronzului din Tracia, respectiv etapa Ezero-Karanovo VII, precum relativ la Troia VII b și SE Europei, cu care prilej s-a menționat că s-a identificat ceramică hallstattiană timpurie din SE Europei și la Gordion în Anatolia.

S-a pus în discuție și istoricitatea războiului troian, care din punct de vedere cronologic este considerat contemporan cu așezările Troia VI h (sec. XIII î.Hr.) sau VII a (sec. XII î.Hr.). În legătură cu care se știa că, din analiza critică a izvoarelor, miezul istoric al legendei războiului troian coincide cu luptele din faza timpurie de colonizare eoliană. În această privință sfârșitul etapei VI h și Troia VII a nu pot fi puse în legătură cu o campanie militară, Troia VII a a fost cucerită prin incursiuni din Balcani, iar apoi distrugerea Troiei VII b2 se datorează grecilor eolieni, care alături de luptele de dinainte constituie miezul istoric al legendei războiului troian.

În ceea ce privește viața și opera lui Schliemann, pe baza documentării din ultimele două decenii, au reieșit unele reflecții și contradicții, considerându-se că este încă mult de făcut în această direcție. Totodată s-a evidențiat necesitatea cercetării psiho-analitice a autobiografiei sale.

În încheierea sesiunii de la Berlin din 1990 prof. Horst Klinkmann, medic chirurg de reputație mondială în probleme de chirurgie estetică și fost președinte al Academiei de Științe din Berlin, a înmănat medalia comemorativă H. Schliemann, precum și volumul apărut recent *Die Korrespondenz zwischen H. Schliemann und Rudolf Virchow.*) sub redacția lui Ioachim Herrmann, Rudolf Herrmann und Evelin Maas, unor specialiști, care s-au remarcat prin activitatea de cercetare, publicistică și de organizare a unor manifestări științifice și culturale în legătură cu viața și opera lui H. Schliemann. În aceeași seară a avut loc în clădirea Academiei o recepție oferită de președintele H. Klinkmann și secretarul Ioachim Herrmann, prilej de o mai bună cunoaștere și apropiere între participanții la această prestigioasă manifestare științifică internațională.

În ultima zi a sesiunii, 6 decembrie, a avut loc o excursie cu autocarul la Mecklemburg, Fürstenberg, Neustrelitz și Ankershagen, localități legate strâns de anumite etape din viața lui H. Schliemann.

În încheiere, considerăm că atât sesiunea științifică internațională cât și vizitarea unor locuri în legătură directă cu H. Schliemann, prilejuită de împlinirea centenarului morții acestui precursor al arheologiei mondiale, au fost deosebit de utile pentru precizarea unor date în legătură cu viața și opera acestei mari personalități a științei arheologice mondiale.

După Troia, ultimul obiectiv important vizitat a fost Istanbul, vechiul Bizanț, apoi Constantinopol, principalul port și oraș al Turciei, pe Bosfor și la Marea Marmara, cu universități, muzee și monumente istorice, fostă capitală a Imperiului Otoman în perioada 1453-1925. Este înconjurat de ziduri construite

de romani și reparate în epoca bizantină. Are două părți principale: Yedikule și Topkapi.

Yedikule este o incintă pătrată cu ziduri mari cu câte un turn la colțuri, de formă octogonală și rotundă, și cu scări care duc la turnuri. Aici a fost decapitat C. Brâncoveanu în fața familiei și asasinat sultanul Osman II.

Dintre clădiri menționăm aceea a Muzeului arheologic, care la partea inferioară conține sarcofage (a satrapului din Sidon din 450 î.Hr. cu scene de vânătoare; din Ligia, de la sfârșitul secolului V î.Hr. în luptă cu un mistreț; antropoid din Tahut, al regelui Sidonului din sec. V î.Hr.); o stelă funerară a unui discobol din sec V î.Hr.; statuia colosală a lui Hercule Cipriotul Amathous din sec. VI î.Hr.; statuia lui Apollo după un tip de la Efes, din epoca romană; statuia Muzei cu chitară din marmură, o copie din sec II d.Hr.; statuia lui Melopomen, zeu al tragediei, o copie din secolul al II d.Hr. din Milet; capul colosal al lui Zeus de la Troia din epoca elenistică; capul lui Alexandru de la Pergamon din sec. II d.Hr.; o foarte frumoasă statuie de la Pergamon din epoca elenistică; o metopă de la Adamclisi, reprezentând un personaj din față, urmat de un altul, ambele cu scut; bustul lui Arcadius, împărat roman din Orient (395-408), fiul lui Theodosiu I de la Istanbul; capul lui Dioclețian de la Izmir; statuia lui Hadrian, din epoca lui Hadrian. La acestea se adaugă un capitel bizantin cu protome de berbec de la sfârșitul sec. V î.Hr.

La etaj se adaugă sculpturi mici cipriote; obiecte de bronz din tumuli frigieni; vase de stil greco-fenician din 900-400 î.Hr.; monede lidiene de aur foarte mici; biblioteca (30.000 vol); un sarcofag uriaș din marmură, din Asia Mică, cu scene sculptate din prima jumătate a sec III; piese din moscheia lui Ahmed (sec XIII) și colecția lui von Aulach.

În secțiunea Topkapi este un muzeu cu piese deosebit de prețioase.

Se începe cu piesele de bucătărie, respectiv cu căni de aur cu diamante pentru cafea, care se continuă cu altele, care atestă cunoașterea tehnicii cloisonné în secolul al XVI-lea. Se remarcă, în continuare, ciubucuri de chihlimbar cu diamante; pietre pentru turban; un leagăn de aur; tronul lui Ahmet I din secolul al XVII-lea cu cel mai mare smarald (5 cm lungime); o ceașcă de cafea din smaralde; o cutie cu smaralde din secolul al XVI-lea; un tron de ceremonie din sec. al XVI-lea oferit sultanului de guvernatorul Egiptului; galerii cu portretele sultanilor; obiecte sacre aparținând lui Mohamed; o cutie de aur din sec. al XVI-lea conținând mantia lui Mohamed; sigiliile sultanilor și demnitarilor, amiralității, șefului eunucilor, favoritelor sultanului, soțiilor sultanilor; colecție de broderii: boccele și basmale; sala de primire pentru ambasadori, sala costumelor, sala de arme, sala divanului, secția de sticlărie, colecțiile Sèvres și Delft; colecția de port chinez-japoneză din secolele XVI-XIX; cea mai mare colecție de ceramică chineză din secolele X-XIV. La acestea se adaugă ceramică de la Troia III-VI și VII h din săpăturile lui Blegen;

ceramică din Macedonia , ceramică de la Pateli lângă Monastir (2000-1500 î.Hr.); piese din săpăturile de la Kizelcaköy, de la 40 km de Istanbul, de la Fitartepe; piese din perioada calcolitică și din epoca bronzului de la Kizelcaköy; piese celtice studiate de N. Firatl, care a publicat în 1964 la Paris lucrarea *Les stèles funéraires de Byzance greco-romain*.

În afară de Muzeul de la Topkapi am efectuat o vizită la Seminarul de Preistorie de la Facultate. Aici am aflat că Panait Istrati era foarte bine cunoscut în Turcia, unde a fost tradus chiar înainte de România. De asemenea, că profesorul Cambel a săpat cu profesorul Robert J. Braidword la Ergani în Asia Centrală.

Pentru neoliticul aceramic a lucrat o expediție turco-americană, cu geologi, palinologi și antropologi. La săpăturile de la Ergani au participat 25-30 persoane, dintre care mulți studenți.

De asemenea, am aflat că la Cayănü, la SV de Ergani, sunt cele mai importante mine de aramă, precum și că profesorul Jack Harlan, agronom de la Universitatea de Stat din Oklahoma, a menționat că cinci membri ai unei familii cu o seceră de silex au produs o recoltă de o tonă de grâu.

Quelque découvertes archéologiques, musées et monuments historiques dans la Turquie Résumé

Dans le printemps de l'année 1965 j'ai fait un voyage de documentation en Turquie avec l'académicien Emil Condurachi. A cette occasion sauf les conférences dans le domaine de l'archéologie de la Roumanie, soutenues à Ankara (académicien Emil Condurachi, Bucarest) et à Istanbul (prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Iași), nous avons effectué un voyage de documentation de presque 3000 km en visitant des objectifs archéologiques et historiques de Bogazköy, Gordion (Yassihöyük), Kültepe (Kanish), Izmir, Ephesus (Efes), Pergamum (Bergama), Didyma (Yenihisar), Miletos (Balat), Priene (Gülübahce), Troia et Istanbul.

La session internationale de Berlin en 1990 en liaison avec le centenaire de la mort du H. Schliemann a occasionnée des différents communications sur la vie et l'œuvre du H. Schliemann, dont nous mentionnons celle du Andreas Müller-Karpe de Kiel sur l'influence de l'œuvre du W. P. Forchhammer concernant la Grèce et l'Anatolie, celle sur les progrès des fouilles du H. Schliemann dans la Transcaucasie et celle sur les liaisons du H. Schliemann avec R. Virchow , K. Schuchardt, K. May et W. Gladstone.

Parallèlement avec les évidences des succès du H. Schliemann ont été discutés aussi les causes des suspicions du H. Schliemann et sur le sort tragique de son collection. De même, en liaison avec les fouilles de Troia ont été discutées

le problème de Troie et l'âge du bronze de la Thrace et l'histoire de la guerre troyen.

En ce qui concerne la vie et l'œuvre du H. Schliemann a résulté certains réflexions et contradictions, en se distinguant la nécessité des recherches psihoanalytiques de son autobiographie.

A la fin de cette session internationale de Berlin a eu lieu une excursion avec l'autocar à Mecklemburg, Fürstenberg, Neustrelitz et Ankershagen, localités en liaison avec certains étapes de la vie de ce précurseur de l'archéologie mondiale, qui a été H. Schliemann.

Après Troie, le dernier objectif important visité a été Istanbul, l'ancienne capitale de l'Empire Otoman. A cette occasion ont été visité les monuments et les musées des deux parties d'Istanbul, Ediculé et Topkapi. De même a été effectué une visite au Séminaire de Préhistoire de l'Université de Topkapi. A été une bonne occasion d'apprendre que pour le néolithique acérémique a travaillé une grande expédition turco-américaine avec des archéologues, géologues, palynologues et anthropologues.